

A HATÁR MENTI HORVÁT RÉGIÓ AGRÁR- ÉS ÉLELMISZER SZÉKTÖRÉNEK NÉHÁNY KUTATÁS-FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS JELLEMZŐJE

RESEARCH, DEVELOPMENT AND INNOVATION BACKGROUND OF THE CROATIAN AGRO-FOOD SECTOR

HORVÁTHNÉ DR. KOVÁCS BERNADETT adjunktus

DR. NAGY MÓNICA ZITA adjunktus

Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar

Abstract

The research infrastructure of Westerns Balkan Countries has faced challenges; the agro-food sector is characterised by reputed researches represented in higher education institutions and research institutions especially in regions with developed agriculture. Although the innovation processes and its impact on economy have been criticised by many authors (Švarc, 2001; Bilas, 2008). In the focus of the current study – as part of a wider research on the Croatian-Hungarian agro-food sector's joint innovation capacities – the Croatian counties with traditional agricultural production stand. In the course of the analysis of enterprises of three counties of Croatia near the Hungarian border showed that different capacities of research-development and innovation characterise Virovitica-Podravina, Koprivnica-Krizevci and Osijek-Baranjska counties in aspect of the development of cooperations with higher education institutions. Not only the regional structure of the main business activities (NACE2) varies, but the available researchers and size capacities also influence the RDI profile of the counties analysed. The authors examined the sorts of innovation activities and its proportion in aspect of the above factors, where it was found that other (such as the type of main activity, NACE2) has greater impact on the variables.

KEY WORDS: food sector, research-development, cooperation, Croatia

1. Bevezetés

A határ menti régió három megyéjének élelmiszerszektorában végzett felmérés¹ során a kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenység egyes tényezőiről megállapítottuk, hogy Virovitica-Podravina, Koprivnica-Krizevci és Osijek Baranya megyék eltérő kapacitásokkal rendelkeznek a felsőoktatási intézményekkel való együttműködések fejlesztésében. Nemcsak a vizsgált területi egységeként eltérő vállalkozói tevékenység (NACE2) szerkezete, de a rendelkezésre álló kutató szakember, a vállalkozások méretbeli kapacitásai is befolyásoló hatással vannak a megyékre jellemző kutatás-fejlesztési és innovációs profil-

¹ A Magyarország–Horvátország IPA Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013 (HU-HR) „Transnational Innovation Platform from Cropfield to Table” című (IPA HUHR/1001/2.1.3/0001 azonosítószámú, rövid.: Inno-CropFood) projekt keretei között megvalósított rész kutatás célkitűzése a közös horvát–magyar régió horvátországi élelmiszer-szektorának kutatás-fejlesztési és innovációs hátterének, illetve egyes elemeinek a feltárása volt.

ra. Vizsgáltuk a vállalkozásokban alkalmazott innovációs tevékenységek típusát, megoszlását is a fenti tényezők függvényében, amely során megállapítást nyert, hogy más (pl. a tevékenységtípusa) nagyobb befolyásoló hatással bír.

A Nyugat-Balkán országainak kutatási rendszere nehézségeken ment keresztül. A mezőgazdasági és élelmiszerkutató egységek többségét a szűkös anyagi lehetőségek, a kis-számú kutatók jellemezték, és előregedett technológiai infrastruktúrával rendelkeztek. Szemben az európai trendekkel, a Nyugat-Balkán országaiban a privát szervezetek száma – amelyek kutatási tevékenységet végeznek a mezőgazdasági és élelmiszeripari szektorokban – korlátozott volt, ha az állami intézményekhez hasonlítjuk. A hagyományosan legfejlettebb kutatási területeken az élelmiszertechnológia kérdései (élelmiszerbiztonság, mezőgazdasági termékek feldolgozása, emberi élelmezés és fogyasztóvédelem), és a növénytudomány kérdései (biotechnológia, növénytermesztés és növényvédelem) vannak jelen.

A mezőgazdasági, valamint a mezőgazdasági-ipari szektort alacsony fokú innovációs folyamatok és termelés jellemzik a Balkánon, még ha nagyok is a különbségek az egyes területek között.

Meg kell említeni, hogy a helyi termelés értékeinek növekedési képességei, az integrációs láncolatok fejlettsége, a vállalkozói szférának nyújtott szolgáltatások, az innovációs és más strukturális formák iránti érdeklődés kiemelt tényezői az innovációs környezetnek. Fontos a szereplők közötti együttműködés és annak elősegítésének lehetőségei.

2. A térség innovativitásának meghatározói az agrár-élelmiszeripari szektorban

Horvátország lakossága 4426 ezer fő volt 2010-ben, amely az unió lélekszámának nem éri el az 1%-át (0,88%), a magyar lakosság 50%-át. A gazdasági fejlettséget vizsgálva megállapítható, hogy Horvátország esetében (2010-ben) az egy főre jutó GDP 10 367 euró volt, amelynél csaknem két és félszeres értéket látunk az unió átlagában (24 400 euró/fő). Amennyiben az EU-27 átlagát 100-nak vesszük, úgy azt tapasztaljuk, hogy mind Horvátország, mind Magyarország jócskán lemaradva attól, a képzeletbeli rangsor végén helyezkedik el. Általánosságban jellemző, hogy az ipar fejlettségével fordítottan arányos a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása. Uniós szinten a mezőgazdaság részesedése a szektorok bruttó hozzáadott értékéből 1,7%-ot ér el, Magyarországon 3,5%-ot, Horvátországban 5,7%-ot. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya eltérő képet mutat a két országban: Horvátország esetében az uniós (4,6%) és a magyar átlagot (4,8%) lényegesen magasabb értéket láthatunk 2011-ben, amely meghaladta a 12%-ot (HSH). A mezőgazdaságban dolgozók döntő többsége családi munkaerő: az Unióban és Magyarországon (2010-ben) az összes munkaerő 92%-a került ki a közvetlen családtagok közül, míg Horvátország esetében még ennél is nagyobb értéket láthatunk (98%). A vásárló erőt elemezve – különös tekintettel az élelmiszerekre – azt látjuk, hogy Horvátországban a keresetek lényegesen nagyobb hányadát költik élelmiszerekre (25,6%), mint Magyarországon (17,1%). Az EU-27 átlagához viszonyítva a két ország alapélelmiszereinek árszínvonalát azt tapasztaljuk, hogy Magyarországon olcsóbbak az élelmiszerek, mint Horvátországban, egyes esetekben a különbség jelentősnek mondható (pl. kenyér és cereáliák, vagy a hús esetében).

Horvátországban a két meghatározó állatfajt (sertés, szarvasmarha) tartó gazdaságokra az elaprózódott struktúra jellemző, amelyben döntően a háztáji, önellátásra berendezkedett, esetleg a lokális helyi piacon meghatározó gazdaságok dominálnak. Sertéstartás ese-

tében Eszék-Baranya megye az országos termelésben meghatározó szerepet játszik, és a méretstruktúra is hatékonyabb képet mutat, mint az országos. A növénytermesztésre szintén az elaprózódott struktúra jellemző: a gazdaságok jelentős rész az önellátást szolgálja, „piacra” lépni csak kisebb hányaduknak van lehetősége.

A termelés szétaprózottsága és a szűk dimenziójú kis vállalkozások jelentetik az akadályt a megfelelő technikai szint és gazdasági hatékonyság eléréséhez (Mataga, 2009).

A sikeres horvát vállalatok az innovatív aktivitások terén más jellemzőkkel bírnak, mint az átlagos horvát iparvállalatok. Kiemelt tényezők: innovativitás (1) a tevékenységük céljában, (2) az innovációra felhasznált ötletek és információk forrásában, (3) az innovatív tevékenységben fontosnak tartott akadályokban és ösztönzőkben, (4) az innovatív tevékenységhez köthető stratégiai kérdésekben (Đukec–Kušić–Radić).

A térség sikeres vállalatainak vizsgálata megerősítette (Andrijević-Matovac, 2005), hogy az innováció motívumaként új termékek segítségével új piacokra történő kilépés olyan cél, amely magasabb szintű innovációs tevékenységet ösztönöz és nem az ár csökkentését eredményezi. A nagyobb számú innováció nagyobb befektetést jelent a tudásba, kutatásba és fejlesztésbe, ami végeredményben a sikerességet növeli. Az innovációs aktivitás fő akadályát a megfelelő pénzügyi források hiánya képezi. A sikeres vállalatok az innovációs aktivitás ösztönzőit saját erejükben látják (a vállalat kutatás-fejlesztési alkalmassága és a vállalat kutatási potenciálja). A szakemberek képzése sikeresebb módozat a vállalatok innovatív tevékenységének fokozására. Tehát, azok a vállalatok, amelyek versenyképessé szeretnének válni a nemzetközi piacokon, stratégiai céljukká kell, hogy tegyék az olyan tevékenységeket, amelyek az innovatív aktivitások növekedéséhez kötődnek: úgymint az új termékek bevezetése a meglévő piacokon, a meglévő termékek bevezetése az új piacokra, új technológia fejlesztése, a jobb vezetés érdekében a motiváció rendszerének fejlesztése és a szakemberek folyamatos képzése.

A meglévő tudás tökécsítése a gazdasági és technológiai fejlődés érdekében meghatározott innovációs rendszerben és társadalmi környezetben megy végbe (Veselica–Vojnić, 2008). Horvátországnak, mint kis erőforrásokkal rendelkező országnak a modern társadalomba való átmenete lényegesen determinált a technológiai változások irányításának képességével, illetőleg innovációs képességével (új technológiák gyártása) vagy a külföldi technológiák kreatív transzferével (catch up) (Švarc, 2001). Bár nincs nagyobb volumenű szisztematikus kutatás, tapasztalatból tudott, hogy a tudományos személyzet kiöregszik, és hogy sok tudományos diszciplína és tanszék számára, különösen a műszaki egyetemeken, nincsen személyzet, akik tovább folytatnák a tevékenységet.

A K + F szektor másik lényeges jellemzője a gyengülő és hiányosságokat mutató ipari kutatások és ipari intézmények (Švarc–Lažnjak, 2003), K + F-rendszer strukturális alkalmazkodásának elmaradása az új techno-gazdasági paradigmától.

A nemzetközi tudománymetrikai kritériumok alapján a horvát tudósoknak a tudományos termelésben való részvétele a világ tudományos produktumaiban fele, mint a tudósok számának aránya szerint elvárható (Aralica 2011).

3. Anyag és módszer

A részkutatás primer adatforrásra támaszkodik, a kutatás keretében folytatott kérdőíves megkeresések adatait dolgoztuk fel. Az adatbázis a vizsgálatba vont határmenti régió agrár-élelmiszer szektorában működő vállalkozások adatait tartalmazza. A telefonos megkérdezés során 131 vállalkozástól kaptunk értékelhető válaszokat, amelyek kitérnek a vállal-

kozás fő tevékenységére és az agrár-élelmiszer piachoz való hozzájárulására, emberi erőforrás bázisára. Az így nyert adatbázis tartalmazza az egyes vállalatok/vállalkozások által végzett innovációs munka típusát (termék, eljárás, szervezeti, marketing innováció) és mértékét (az összes ráfordítás és összes alkalmazott arányában). Fentiekén túl az együttműködésben végzett innovációs tevékenységek esetén a partnerintézmények besorolását (felsőoktatási kutatóhely, állami kutatóhely, piaci alapokon fenntartott kutatóhely) is megkérdeztük.

A vizsgálatban feldolgozott kérdésekre adott válaszok számának tükrében, az eredmények bemutatásakor az ábrákon tüntettük fel az értékelt mintanagyságot. Az adatok feldolgozása matematikai statisztikai eszközökkel, egyszerű (diszkriptív, megoszlások), illetve a valószínűség-számításokkal támogatott hipotézisvizsgálati eszközökkel, keresztábra elemzésekkel, valamint regressziós modell kialakításával történt.

4. Eredmények és értékelésük

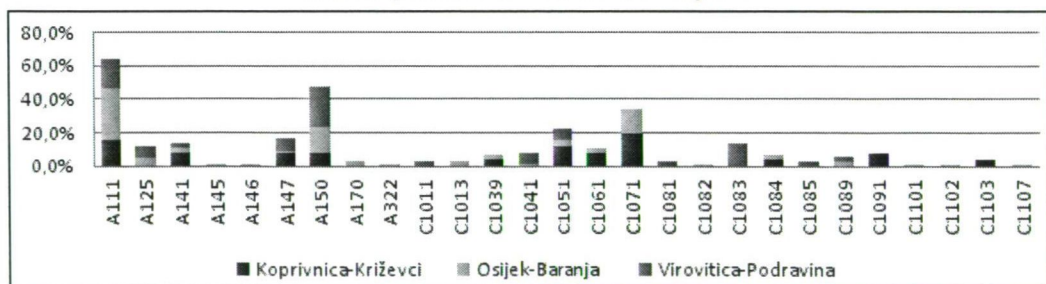
A kutatás a közös határmenti régió három horvát megyéjére, Virovitica-Podravina, Koprivnica-Krizevci és Osijek Baranya megyék élelmiszeripari vállalkozásaira terjedt ki. A megkérdezésben felhasznált vállalkozói adatbázist a Kaposvári Egyetem bocsátotta rendelkezésre.

Az adatbázis által tartalmazott vállalkozások közül a megkeresésre 16% adott értékelhető interjút. A válaszadók legtöbbször (59%) Eszék-Baranya megyéből került a mintába, míg Virovitica-Podravina, Koprivnica-Krizevci megyék 22, illetve 19%-ban részesedtek a minta alakításában.

A lekérdezett adatbázis az élelmiszer-szektorhoz köthető agrár- és élelmiszeripari vállalkozásokat tartalmazta. Az 1. ábra területi egységenként az egyes tevékenységi kódokhoz rendelt vállalkozások megoszlását mutatja be.

1. ábra. Szervezetek megoszlása tevékenységi kategória szerint, az összes szervezet számának arányában (n = 131)

Figure 1. Number of enterprises by regions and NACE in proportion of the total number of enterprises involved in the analyses

Forrás: saját szerkesztés, primer adatok alapján

Az ábra kiemeli a szántóföldi árunövény-előállítás, a vegyesgazdálkodás és a sütőipar jelentőségét a térségben, amelyen belül az abszolút számok az Eszék-Baranya megyei vállalkozások túlsúlyát is jelzik egyben. A területi egységenként vizsgált összes vállalkozásra vetített relatív számok már árnyalják a kapott képet. Eszék-Baranya megyében a gabonafélék termesztése, Virovitica-Podravina megyében a vegyes gazdálkodás, míg a sütőiparral köthető vállalkozói kör Koprivnica-Krizevci megyében kiemelkedő.

Jelentősebb szerepet játszik a helyi gazdasági életben a fentieken túlmenően a gyümölcs-, tej- és baromfi-előállítás, illetve az ezekhez nagyrésztben kapcsolódó tejtermék-, pékáru-előállítás és a tea-, kávé-előállítás.

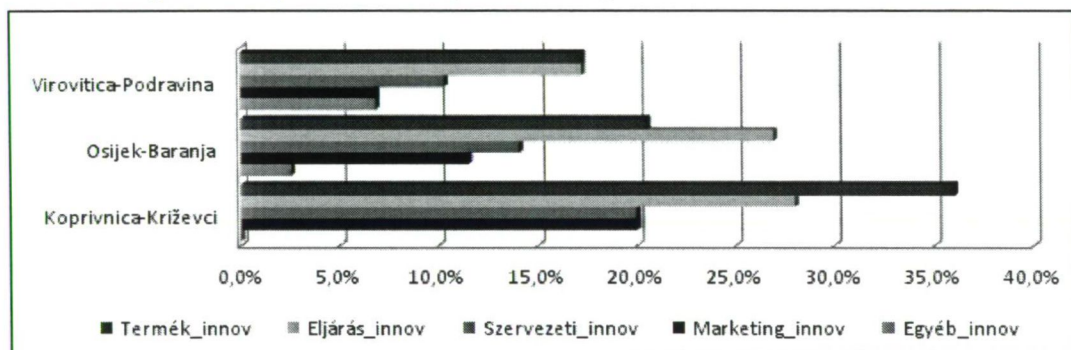
A vizsgált vállalkozások 56%-a 10 főt foglalkoztató vagy annál kisebb vállalkozás a térségben. Közel 40%-ot tesz ki a még 500 fő alatti vállalkozások aránya, és elenyésző a nagyvállalkozások részvétele a mintában. A válaszadó vállalkozások közül a közepes méretűeknél nagyobb az Eszék-Baranya megyei székhelyűek aránya.

4.1. A vizsgált szervezetek innovációs tevékenysége

A horvát határ menti régió vizsgálatba bevont gazdasági szervezetinek innovációs tevékenységét, annak típusát és a vállalkozások között való elterjedtségét vizsgáltuk. A 2. ábra a szervezetek innovációs aktivitását mutatja be.

2. ábra. Az innováció adott típusát megjelölő szervezetek aránya területi egységenként, %

Figure 2. Proportion of enterprises naming various forms² of innovation

Forrás: saját szerkesztés, primer adatok alapján

Legnagyobb mértékben a termékinnováció elterjedt, a szervezetek 35%, 20% és 17%-a jelölt meg ilyen irányú innovációs tevékenységet Koprivnica-Križevci, Eszék-Baranya és Virovitica-Podravina megyékben. A termékfejlesztéshez kötődő eljárás- (technológiai) innováció képviseli a második legnagyobb arányt (28%, 27%, 17%), míg a szervezeti és a marketing-innováció a vállalkozások kevesebb, mint egyötödénél jellemző.

Az innovációs tevékenységet végző vállalkozások átlagos számától az adott innovációs típusba sorolt tevékenységgel rendelkező vállalkozások számának eltérése, illetve az eltérés mértéke rangsorolja az adott innovációs típust alkalmazó vállalkozások jelenléte szerint a megyéket (3. ábra).

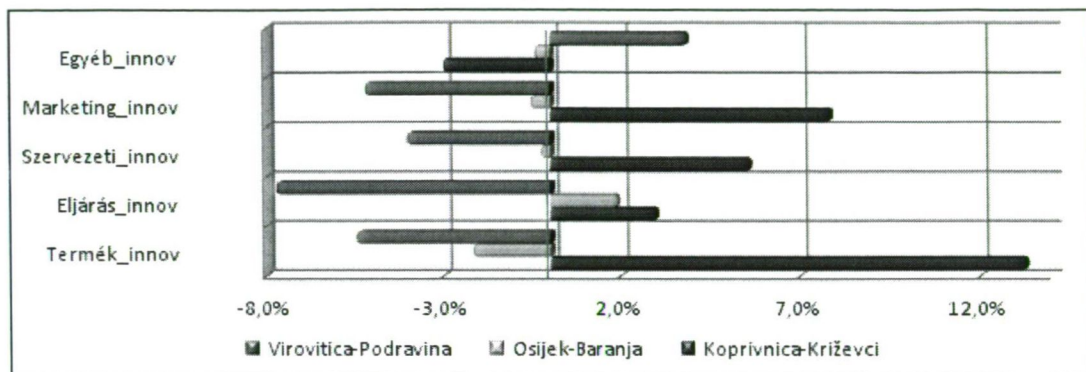
A három térségben átlagosan jellemző innovációs aktivitáshoz képest (3. ábra) Koprivnica-Križevci megkérdezett vállalkozói 12%-kal több termékinnovációt, 7%-kal több marketing innovációt és 3, ill. 6%-kal több eljárás- és szervezeti innovációt célzó tevékenységet végeznek. Eszék-Baranya megye megkérdezett vállalkozásai az átlagosnál több eljárás-innovációra, Virovitica-Podravka vállalkozói pedig több egyéb innovációra irányuló tevékenységet jeleztek. A kutatás további fókuszja a két hagyományosan agrár-kutatásokban elkötelezett régiós egyetem jelenlétének a tükrében, hogy azok a vállalkozá-

² Egyéb kategóriába soroltuk a vállalkozások által az innováció négy alaptípusába be nem sorolt, de általuk innovatív tevékenységnek ítélt aktivitást (pl. kereskedelem).

sok, amelyek kutatás-fejlesztési tevékenységet együttműködés keretében folytatnak, milyen mértékben kapcsolhatók felsőoktatási kutatóhelyhez. Az 4. ábra területi egységenként mutatja be a vizsgált vállalkozások esetében különböző kutatás-fejlesztési és innovációs partnerrel való együttműködések előfordulását.

3. ábra. Az innováció adott típusát megjelölő szervezetek arányának eltérése az átlagtól* (n = 131)

Figure 3. Deviation of proportion of enterprises with various innovation activities by region from average proportion³

Forrás: saját szerkesztés, primer adatok alapján

Összességképpen elmondható, hogy a vizsgált három térségben Virovitica-Podravka vállalkozásai járnak élen az innováció különféle típusait tekintve, míg Eszék-Baranyában inkább az eljárás-innováció, Koprivnica-Križevciben pedig a termékinnováció a legjellemzőbb.

4.2. Kutatás-fejlesztés és innovációs együttműködések

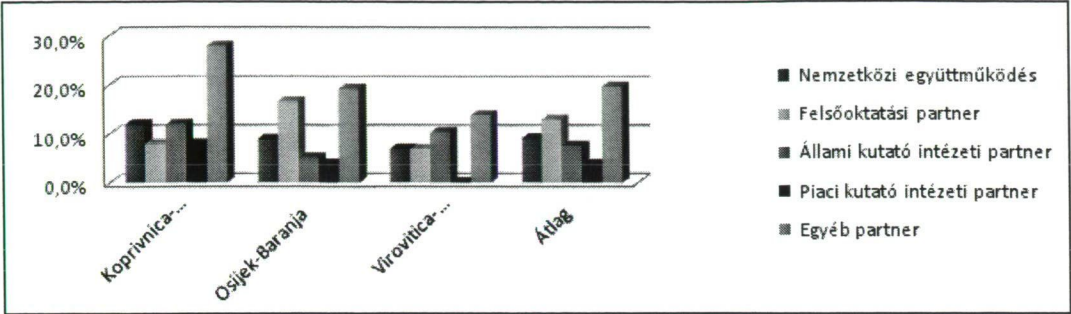
Az együttműködés a kis és közepes vállalkozások számára innovációs kapacitásainak növelését eredményezheti. A térség gazdasági erejének innovációs potenciálját ezért meghatározza a vállalkozások közötti együttműködések elterjedtsége.

A vizsgált vállalkozások átlagosan legkisebb mértékben a piaci K + F-intézménnyel, második legelterjedtebbnek a felsőoktatási intézménnyel, míg leginkább az egyéb kategóriába sorolt partnerrel való kapcsolatot jelölték meg (4. ábra). Eszék-Baranya megye esetében – nem meglepően – jelölték meg a felsőoktatási intézménnyel történő együttműködést a válaszadók, ugyanakkor a három megye közül itt a legalacsonyabb az állami K + F-intézménnyel való együttműködés.

³ Az innovációs tevékenységet végző vállalkozások átlagos számától az adott innovációs típus számának eltérése.

4. ábra. K + F + I-tevékenységet együttműködésben végző vállalkozások aránya területi egységenként, % (n = 40)

Figure 4. Proportion of enterprises with RDI activities in cooperation by region

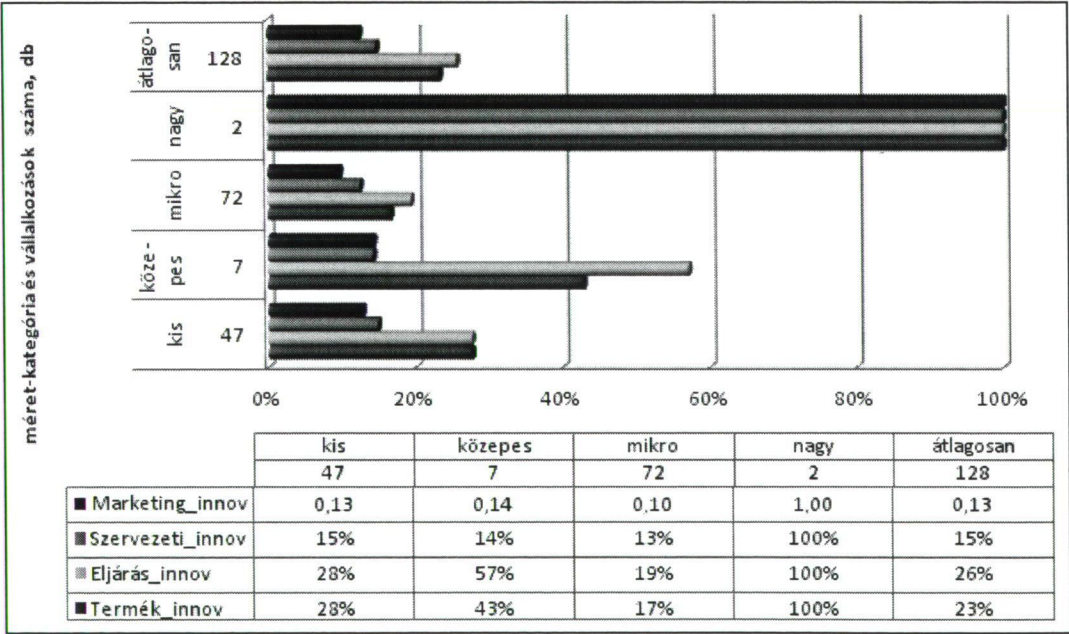

Forrás: saját szerkesztés, primer adatok alapján

Összefüggést kerestünk az innováció különböző típusait alkalmazó vállalkozások megoszlása és a vállalkozások mérete között (5. ábra).

5. ábra. Innovációt alkalmazó vállalkozások aránya a méretkategórián belül (n = 128)

Figure 5. Proportion of enterprises with innovation activities by size

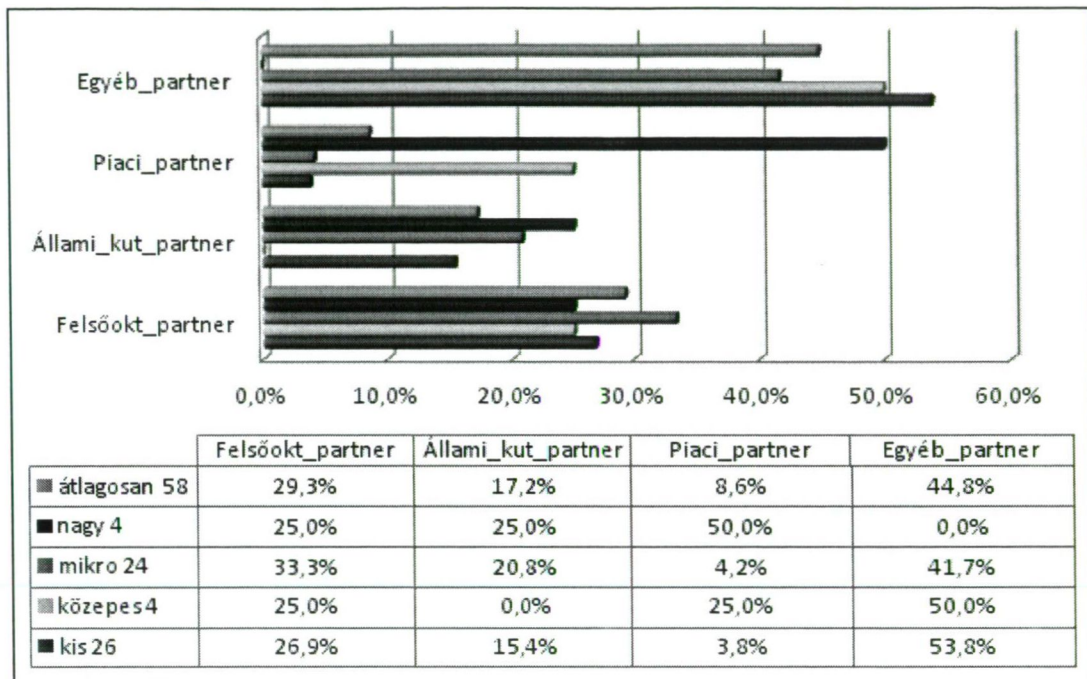
Forrás: saját szerkesztés, primer adatok alapján

A Cramer mutató nem támasztotta alá azt a hipotézisünket, hogy az eltérő méretű vállalkozások számára az innováció különböző típusai elérhetők. Erre valószínűleg inkább a vállalkozások alaptevékenységének van hatása a méretkategóriákon belüli variancia okaként. Annyit megállapíthatunk, hogy a foglalkoztatott létszám alapján nagyméretű kategóriába sorolt két vállalkozás/vállalat mind a négyféle innovációt alkalmazza; a kisebb vállalkozások között – az eljárás- és a termékinnováció kivételével a közepes méretű cégeknél – nincs az innovátorok megoszlásában számottevő eltérés.

A K + F-partnerintézménnyel együttműködő vállalkozások méretkategória szerinti elemzése (6. ábra) kiemeli a nagyobb méretű válaszadók piaci partnerek iránti preferenciáját, míg a mikro- és közepes vállalkozások inkább a felsőoktatási és az egyéb kategóriába sorolt K + F-intézményeket választják. Habár a méretkategória és a K + F-partner típusa között nem volt összefüggés, a Cramer mutató a méretkategória és a partnerrel való együttműködés aránya között közepes kapcsolatot jelzett.

6. ábra. K + F + I-partnerekkel együttműködő vállalkozások aránya a méretkategórián belül (n = 58)

Figure 6. Proportion of enterprises with RDI cooperation by size

Forrás: saját szerkesztés, primer adatok alapján

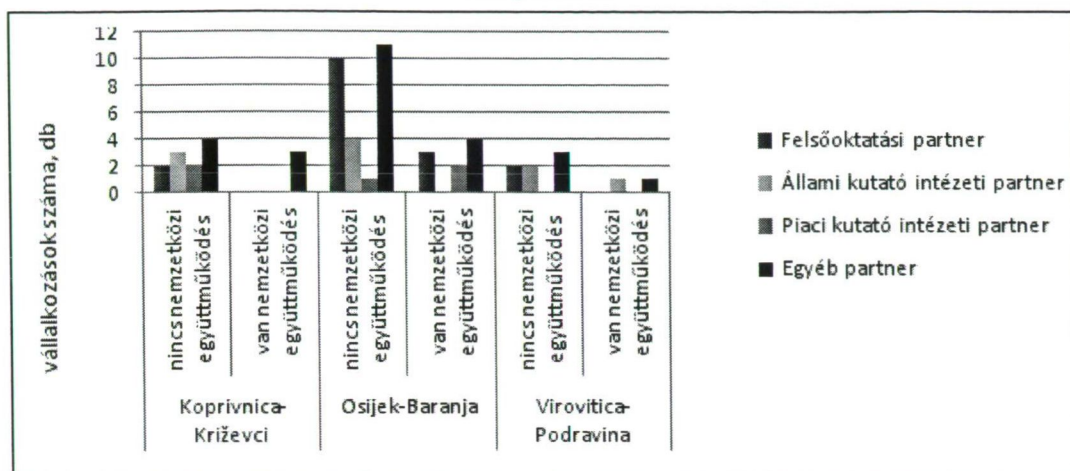
Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a vállalkozás mérete önmagában nem határozza meg az alkalmazott innováció típusát, de azt igen, hogy mennyire elterjedt a méretkategóriába tartozó vállalkozások között az együttműködésben végzett kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenység.

A válaszadó vállalkozások együttműködésben végzett kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységének intenzitását és nemzetközi szintre való kiterjedtségét együttesen tekintve általában elmondható, hogy érdekes tendencia érvényesül, azaz nemzetközi együttműködés megléte esetén kisebb mértékben figyelhető meg a hazai K + F-partnerekkel való együttműködés (Cramer: 0,97). A nemzetközi együttműködés megléte és a hazai kutatópartner típusa között csak laza kapcsolat volt felfedezhető.

Az eredményeket tovább árnyalhatjuk a területi egységekre vonatkozó vizsgálatainkkal. A 7. ábra egyértelműsíti, hogy a K + F + I-tevékenységet együttműködésben végző vállalkozások terén Eszék-Baranya megye esetében jelentősebb nemzetközi együttműködés tapasztalható.

7. ábra. Nemzetközi együttműködés és hazai partnerekkel meglévő kapcsolat

Figure 7. Correlation between international cooperation and cooperation with various RDI partners

Forrás: saját szerkesztés, primer adatok alapján

A válaszadó vállalkozások 2012. évi foglalkoztatott létszáma, a K + F-foglalkoztatottak aránya, az innovációs tevékenység, a partnerek és a nemzetközi együttműködés közötti összefüggés tendenciáját vizsgálva szignifikáns eredményeket kaptunk a tengelymetszet, a létszám és a partnerek tekintetében ($p \leq 5\%$), míg az egyszerűsített modellek esetében a nemzetközi együttműködés és a K + F-alkalmazottak aránya között ($p < 10\%$).

Mindezek az eredmények megerősítik, hogy a vizsgált vállalkozások együttműködésben végzett kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységét, annak nemzetközi színtérre való kiterjedését a humán szakember kapacitás jelentős mértékben meghatározza (korlátozza).

5. Összefoglalás, következtetések

A közös határ menti régióban elhelyezkedő horvát élelmiszeriparhoz kötődő vállalkozások kutatás-fejlesztési és innovációs kapacitásait a vizsgált vállalkozások tekintetében jellemző összefüggések alapján az alábbi megállapítások tehetők.

A vizsgált vállalkozások átlagosan legkisebb mértékben a piaci K + F-intézménnyel, második legelterjedtebbnek a felsőoktatási intézménnyel, míg leginkább az egyéb kategóriába sorolt partnerrel való kapcsolatot jelölték meg. Eszék-Baranya megye esetében – nem meglepően – a felsőoktatási intézménnyel történő együttműködést jelölték meg a válaszadók, ugyanakkor a három megye közül itt a legalacsonyabb az állami K + F-intézménnyel való együttműködés.

A vállalkozások mérete nem befolyásolja egyértelműen azt, hogy milyen típusú (termék-, eljárás, szervezeti, marketing-) innovációs tevékenységet folytat, erre valószínűleg a vállalkozások alaptevékenységének van hatása a méretkategóriákon belüli variancia okaként. A méretkategória és a K + F-partner típusa között ugyan nem volt kimutatható összefüggés, a méretkategória és a vállalkozások valamilyen partnerrel való együttműködési aránya között közepes kapcsolatot áll fenn. Azaz a vállalkozás mérete önmagában nem határozza meg az alkalmazott innováció típusát, de azt igen, hogy mennyire elterjedt a

mértekategóriába tartozó vállalkozások között az együttműködésben végzett K + F + I-tevékenység.

Fontos eredmény, hogy a kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységet együttműködésben végző vállalkozások terén Eszék-Baranya megye esetében tapasztalható a jelentősebb szintű nemzetközi K + F-együttműködés.

A vizsgált vállalkozások együttműködésben végzett kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységét, annak nemzetközi színtérre való kiterjedését a szakember kapacitás szignifikáns szinten meghatározza (korlátozza).

A vizsgálatokat érdemes kiterjeszteni a jövőben és a régió agrárkutatásokban fennálló hagyománnyal rendelkező felsőoktatási intézményeinek kutatási kapacitásaival kapcsolatosan is kutatni. A fenti megállapítások tükrében vázolható fejlesztési irányvonalakkal kapcsolatban kíváncsok a régió egyetemeinek és felsőoktatási kutatóbázisainak a termelő-szférába való erőteljesebb bekapcsolásának elősegítése a fejlesztéspolitika eszközeivel a régió élelmiszerszektorának kutatás-fejlesztési és innovációs aktivitásán alapuló elvárt gazdasági hatás erősítése céljából.

Felhasznált irodalom

- Dr. sc. V. Andrijević-Matovac (2005): Inovativna praksa uspješnih poduzeća hrvatske industrije: case study farmaceutskog, prehrambenog i telekomunikacijskog poduzeća. Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu, godina 3, Pregledni znanstveni članak 658 (497.5):001.895}:339.5., 304–320. <http://hrcak.srce.hr/file/41484> Letöltés: 2012. március 7. http://www.azrri.hr/uploads/media/Adriafood_PRE-FEASIBILITY_STUDY_hr_02.pdf (ADRIA-FOOD QUALITY PROJECT) Letöltés: 2012. március 26.
- J. Švarc (2001): Što je nacionalni inovacijski sustav i je li on potreban i moguć u Hrvatskoj. Ekonomski Pregled, Vol. 52. No. 9–10., 1053–1077. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=45146 Letöltés: 2012. március 6.
- J. Švarc–J. Lažnjak (2003): Nova proizvodnja znanja: perspektive u hrvatskoj Društvena istraživanja. Društvena istraživanja, Vol. 12. No. 1–2. (63–64)., 93–114. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=30597 Letöltés: 2012. március 6.
- V. Bilas (2008): Trendovi integriranja i položaj hrvatske. Ekonomska Istraživanja, Vol. 21. No. 2., 127–138. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=59986 Letöltés: 2012. március 6.
- V. Veselica–D. Vojnić (2008): Quo vadis croatia? Od „hrvatskog glavničara“ do „globalizacije i nove ekonomije“ Hrvatska na putu u Europsku Uniju. Ekonomski Pregled, Vol. 59. No. 12., 741–809. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=51735 Letöltés: 2012. március 6.
- Z. Aralica (2011): Financiranja inovacija međusobna uvjetovanost makro- i mikro poimanja. Ekonomski Pregled, Vol. 62. No. 9–10., 544–558. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=108468 Letöltés: 2012. március 6.
- Z. Đukec–S. Kušić–D. Radić: Cost-benefit analiza integracije Hrvatske u Europsku uniju, 1–22. <http://hr.pdfsb.com/readonline/5a564a416441462b576e42304148356d55554d3d-2418022> Letöltés: 2012. március 7.
- Ž. Mataga (2009): Poljoprivredno zadrugarstvo u Hrvatskoj: razvoj i temeljni problemi. Sociologija i prostor; Vol. 43. No. 1. (167). 17–42. <http://hrcak.srce.hr/31972> Letöltés: 2012. március 6. www.dzs.hr – Horvát Statisztikai Hivatal honlapja.